

Članki in razprave

Razvoj in delovanje arhiva za notranje zadeve Republike Slovenije

IRENA MRVIČ

Arhiv MNZ je bil kot posebna organizacijska enota ustanovljen aprila 1991. Kot popolnoma samostojna delovna enota je podrejen neposredno ministru Ministrstva za notranje zadeve in nadaljuje delo, ki so ga v RSNZ-MNZ pred tem opravljali na različne načine od konca druge svetovne vojne.

Po ustanovitvi samostojne organizacijske enote leta 1991 smo si prizadevali pridobiti vse tisto arhivsko gradivo, ki so ga različne službe resorja za notranje zadeve hranile in je glede na namembnost prenehalo biti delovno gradivo že pred daljšim časom.

Znano je, da smo arhivsko gradivo organov za notranje zadeve v republiki Sloveniji po končani drugi svetovni vojni pričeli sistematično urejati leta 1949. Takrat so pri Ministrstvu za znanost in kulturo ter pri Arhivu Slovenije pripravili Navodila o urejanju arhiva, po katerih so se tudi v ONZ v republiki lotili pregleda ohranjenega dokumentarnega gradiva iz obdobja 1944-1949 in ga začeli urejati v tri skupine. Hkrati je zvezno notranje ministrstvo iz Beograda poslalo natančno navodilo o čiščenju in urejanju arhiva (dokumentacije). V njem je Aleksander Ranković¹ zelo natančno opredelil odnos do arhivskega gradiva in vrst gradiva, ki so ga zbrali v službah resorja za notranje zadeve, in določil protokol obnašanja. Nekaj dni pozneje je šef oddelka za administrativno kontrolo Franjo Rebemjak v imenu vlade republike Slovenije naložil vsem ministrštvom, komitejem in komisijam vlade, naj izmerijo količine ohranjenega gradiva posameznih skupin, ga vsebinsko ovrednotijo in opišejo dotedanjo ureditev.

Do marca 1950 so pospešeno pregledovali ohranjeno dokumentarno gradivo in ga urejali v skladu z dobljenimi navodili. Dva ohranjena dokumenta navajata obseg in okvimo vsebino gradiva, določenega za uničenje ter popis trajnega gradiva v dveh kazensko-poboljševalnih zavodih (Ljubljana in Maribor).²

Konec februarja 1951 je Ministrstvo za notranje zadeve vsem načelnikom uprav in oddelkov razposlalo strogo zaupno navodilo z navodili za bodočo ureditev in kategorizacijo arhiva (6 skupin). Na 9 straneh je pomočnik ministra Peter Zorko natančno opredelil pisarniško poslovanje vseh služb ministrstva ter ravnanje z gradivom od leta 1945 naprej. Podobno navodilo je svojim enotam posredovala UDBA za Slovenijo, le da so enote svoje gradivo razvrstile v štiri skupine in jih označile s črkami A, B, C in D.

Januarja 1952 so v Sloveniji pripravili osnutek Zakona o varstvu arhivskega gradiva in arhivih ter v njem obravnavali tudi vprašanje posebnih arhivov nekaterih državnih ustanov. Zaradi večje količine arhivskega gradiva so v komisijo Sveta za zakonodajo in izgradnjo ljudske oblasti vključili tudi predstavnika MNZ, ki se je dela komisije redno udeleževal in o njem sproti obveščal pomočnika ministra, enkrat pa tudi sekretarja UDV za Slovenijo. V naslednjih letih so pri državnem sekretariatu za notranje zadeve, kot se je imenovalo vodstvo resorja v obdobju od 1950 do 1963, ustanovili komisijo za pregled arhivskega materiala ONZ v sestavi: Bogomir Peršič, predsednik, Zdenko Roter, Marjan Prijatelj, Franc Kolar in Janez Zemljarič, člani.

Vse o uporabi arhivskega gradiva ONZ pa je podrobno določil zvezni sekretar MNZ v posebnem navodilu vsem republiškim ministrštvom. V beležki, poslani hkrati z navodilom, je na začetku zapisano, da se navodilo nanaša na celoten resor za NZ, vključno s kriminalistično službo. Zato so tako zvezna kot republiške komisije v svoj sestav vključevale tudi uslužbenec UDBE in kriminalistične službe. Leta 1957 je komisija za ureditev arhivske službe po temeljitem pregledu stanja na področju notranjega resorja poročala državnemu sekretarju o svojih ugotovitvah.³

Najprej je navedla sprejete predpise o administrativnem poslovanju, kategorizaciji in hrambi arhivskega gradiva. V nadaljevanju pa je dokaj kritično opozorila: "... vsaka služba na DSNZ

¹ Ministrstvo unutrašnjih poslova FNRJ Ministrstvo unutrašnjih poslova-svima, 6. 12. 1949, hrani arhiv MNZ.

² Odločba ministra Borisa Kraigherja z dne 18. 3. 1950 o uničenju gradiv, hrani arhiv MNZ; Poročilo ministrstvu za notra-

nje zadeve FNRJ o ureditvi arhiva z dne 23. 3. 1950, hrani arhiv MNZ.

³ Predlog za ureditev arhivske službe DSNZ, LRS, 25. 4. 1957, hrani arhiv MNZ.

LRS si je ustvarila svoj način arhiviranja. O urejeni arhivski službi lahko govorimo le pri obeh operativnih službah: UDV arhivira spise po svojih načelih in zato skrbi njen celotni IV. oddelek, kriminalistična služba ima operativno razvidnico, vse ostale administrativne službe od izvrševanja kazni, upravnih zadev do PLZ pa bi morale urediti arhiviranje v skladu z navodilom, ki ga je po pooblastilu ministra za NZ izdal 1949 tovariš Zorko ... Komisija je nato predlagala, naj imenujejo arhivarja, ki bi uskladjal vse dosedanje predpise za arhiviranje, predložil enotna navodila za arhiviranje, rešil vprašanje starega arhiva, uredil način arhiviranja po sodobnih načelih in hkrati ustregel zahtevam vojaških oblasti. Ko bi bila dana možnost za pridobitev ustreznih prostorov, pa bi združil arhive vseh administrativnih služb (kot je z načrtom v novi stavbi predvideno), tudi tisto gradivo operativnih služb (UDV, kriminal), ki se direktno ne nanaša na operativno problematiko. Za arhivarja so predlagali Metoda Gašperšiča ali Lojzeta Dolinarja, uslužbenca UDV, znana po natančnosti in dovolj razgledana za takšno delo. Leta 1958 je vodja oddelka za splošne zadeve DSNZ s posebnim dopisom pozval vse enote resorja, naj oddajo vse gradivo iz obdobja 1945-1951, ki ga še hranijo, v centralni arhiv, da ga tam uredijo in shranijo. Prav tako naj do konca leta uredijo gradivo za leti 1952 in 1953 in ga prav tako z vsemi delovodniki oddajo v arhiv.

Leta 1953 je bila imenovana komisija republiškega sekretariata za NZ SRS v sestavi Janko Artač, Bogo Krenčič, Jože Kragelj, Bogomil Blažko in Zdenka Lenarčič za izločanje gradiva iz arhiva državne varnosti SNZ SRS z zadolžitvijo, da odloča, katero gradivo naj uničijo, katerega pa ločijo in dajo na razpolago komisiji, ki odloča o odstopanju gradiva drugim ustanovam.

Pri MNZ in OZNI za Slovenijo se je po koncu druge svetovne vojne zbralo ogromno arhivskega gradiva, ki sta ga v Sloveniji zapustila italijanski in nemški okupator oz. predstavništvi NDH, ki sta v času druge svetovne vojne delovali v Sloveniji. Ker so v letih 1945 in 1946 potekali številni sodni postopki proti posameznikom zaradi vojnega sodelovanja z okupatorjem, je bilo ohranjeno gradivo izredno pomembno in ga je bilo potrebno v celoti pregledati. Zato so zaplenjene arhive centralizirali pri UDBI za Slovenijo ter oktobra 1946 določili skupino ljudi in ji naložili, naj gradivo pregleda, ga razvrsti in obdela. Ekipa ni bila stalna, štela je od 4 do 10 ljudi. Bili so na novo zaposleni delavci UDBE ali pa so čakali na premestitev v novo enoto, morali pa so vsaj delno obvladati nemški in italijanski jezik. Pričeli so globalno razvrščanje gradiva v tri skupine (slovensko, nemško in italijansko) in delo v grobem končali do konca leta 1947. V tem letu so z obdelavo gradiva izdelali dvesto problemskih referatov, ki so jih namenili operativnim organom in odsekom za uporabo. Istočasno je potekalo

registriranje in kartotečenje gradiva. Na osnovi dela gradiva in pridobljene povojne dokumentacije je IV. oddelek UDBE za Slovenijo že od leta 1946 izdeloval informativno kartoteko (vanjo so vključili tudi med vojno kartoteko OZNE). Po temeljitih pregledih so del kartoteke ločili, saj so ugotovili, da so v njej registrirane mnoge osebe brez vsake osnove. Oznake kartoteke so bile: 2 a, 2 b, 2 c. Vse v zvezi z obsojenimi so vodili v splošni kartoteki pod oznako 3. Sistem so vpeljali jeseni 1945. Do takrat niso imeli nobenih podatkov o pripornikih, ki so bili zaprti takoj po osvoboditvi ter bili pozneje amnestirani in izpuščeni. Vanjo so vnašali vse podatke o priprtih, zaprtih in taboriščnih, kjer so bili zaporniki. Poleg naštetih evidenc so nastale še evidence I. odseka (2 x, 2 y, 2 z in 2 w). Posebej so nastale kartoteke oseb, ki so pobegnile, ki so bile repatriirane in izseljenih oseb. Medtem ko so prvo kartoteko s težavo oblikovali, saj so bili sezuami, ki so prihajali s terena, zelo nenatančni in nepopolni, so v drugi že leta 1945 uspeli zbrati podatke o 95.000 oseb (urejena je bila po abecedi kot zapis na polovici lista A4 z vpisom osebnih podatkov in podatki o zaslišanju). V tretjo kartoteko so začeli urejati podatke o okrog 5.000 izseljenih oseb.

Velik del zgodovinskega gradiva iz predvojne in vojnega časa (slovensko, italijansko in nemško) so po opravljenem popisu v letih 1968-1976 odstopili Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja oz. CK ZKS, kjer so ga začeli podrobno popisovati. V letih 1968-1970 je odsek za izvrševanje kaznovalne politike prešel v sestavo republiškega sekretariata za pravosodje. Z njim pa so oddali tudi obsežno arhivsko gradivo. Del tega gradiva je bil leta 1981 vrnjen arhivu RSNZ SRS in je bil leta 1992 oddan arhivu MNZ RS.

Do leta 1976 so precejšen del preostalega zgodovinskega gradiva dokončno uredili in za nekatere slovenske muzeje in Vojnoistorijski inštitut v Beogradu izdelali veliko število fotokopij (za zadnjega 30.000). Inštitutu za narodnostna vprašanja in Arhivu Slovenije so oddali originalno gradivo, prvemu o zamejski problematiki Slovencev in drugemu celoten arhiv Komisije za ugotavljanje vojnih zločinov v Sloveniji ter številne izjave posameznikov, ki so iz Ljubljanske pokrajine emigrirali v Nemčijo.

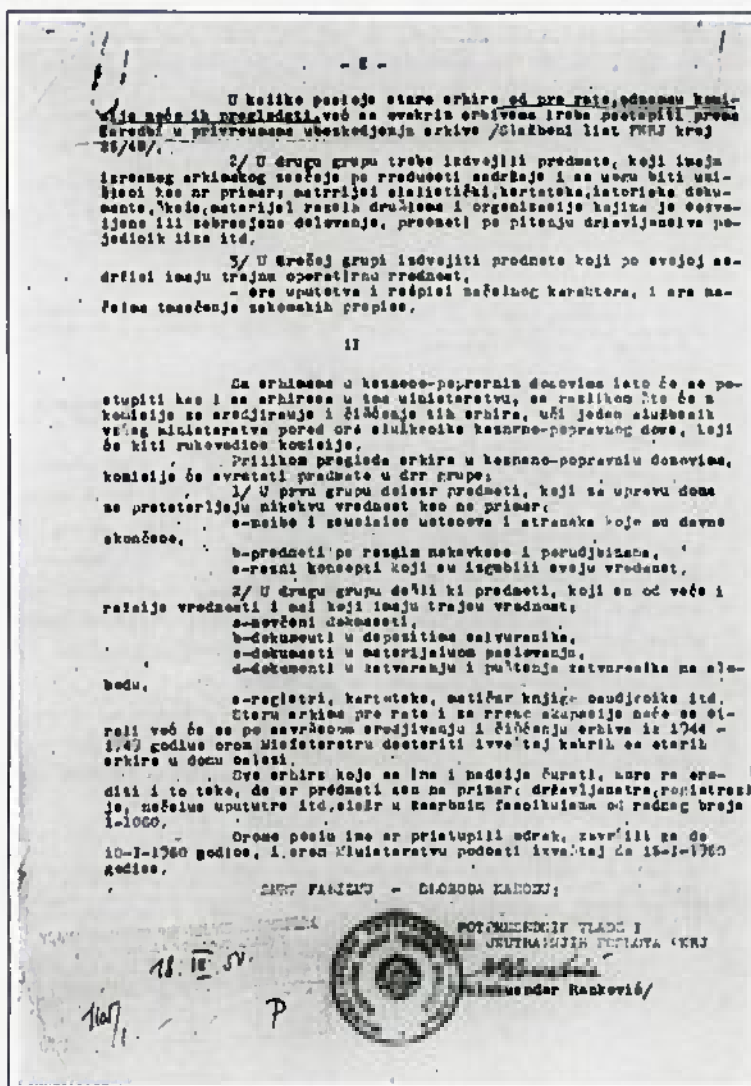
Ob izdelavi Zakona o arhivih, arhivskem gradivu in arhivskem svetu Slovenije leta 1965 so osnutek pregledali v službah za operativne evidence in administracijo in oddelku za upravno-politične posle. Deveti člen arhivskega zakona je določil: "... republiški sekretariat za obrambo, republiški sekretariat za notranje zadeve in CK ZKS po zakonu samostojno opravljajo na ozemlju Slovenije službo varstva arhivskega gradiva za svoj delokrog".

Leta 1971 je bil za hranjenje in urejanje gradiva v arhivu RSNZ izdelan klasifikacijski načrt, ki je gradivo razdelil v kategorije A, B, C in D. V

letih 1976-1979 je posebna komisija izdelala pravila za ponovno kategorizacijo arhiva in določila navodila za uporabo. Od takrat je bilo arhivsko gradivo hranjeno v dveh delih kot arhiv javne varnosti in arhiv državne varnosti. Njegovo urejanje in vse ostalo v zvezi z njim pa je opravljal V. oddelek USDV, kar je veljalo do ustanovitve samostojne arhivske enote - arhiva MNZ aprila 1991.

Oh ustanovitvi arhiva MNZ je v njegov sestav

avtomatično prešel ves arhiv javne varnosti. Tega gradiva je okrog 20 tekočih metrov in je že zgodovinsko. Gradivo smo podrobno popisali in ga urejamo v ustrezne sklope (normativi, milica, kriminalistična služba, matične zadeve - državljanstva, letna poročila ...). O samoupravljanju v MNZ od njegove uveljavitve do leta 1990 je 5 tm gradiva. Začeli pa smo izdelovati tudi podroben popis 32 tm gradiva o emigrantih, ki vsebuje 77.268 posamičnih osebnih dosjejev.

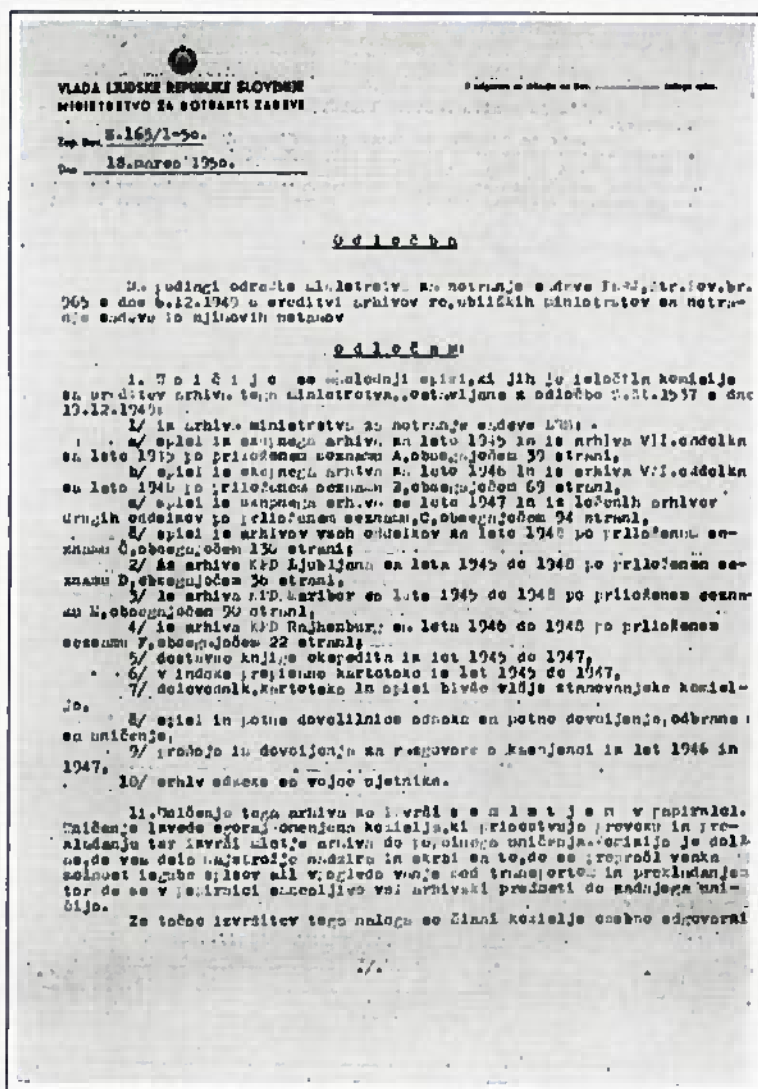

Del naročila o ureditvi in čiščenju arhiva, ki ga je Ministrstvo za notranje zadeve FLRJ posredovalo dne 6. 12. 1949 vsem republiškim ministrstvom

Arhiv Ministrstvu za notranje zadeve Republike Slovenije

Po ustanovitvi samostojne organizacijske enote leta 1991 smo si prizadevali pridobiti vse tisto arhivsko gradivo, ki so ga nekatere službe RSNZ RS hranile v preteklosti, sodi pa med zgodovinsko arhivsko gradivo. Tako smo od Uprave varnostnoinformativne službe (VIS) po natančnem dogovoru (ki ga je kolegij MNZ opredelil oktobra 1991) začeli sprejemati zgodovinsko gradivo bivše USDV. V dobrih dveh letih smo tako prevzeli italijansko in nemško gradivo

iz časa pred in med drugo svetovno vojno (približno 15 tm), gradivo meščanskih strank in raznih združenj iz časa prve Jugoslavije in iz časa druge svetovne vojne (4,5 tm), gradivo Kulturbunda (2,85 tm), gradivo o informbiroju, povojnih oboroženih ilegalnih skupinah, povojnih pripornikih (4,1 tm), različno gradivo VOS, OZNE, NZ in OS (15,8 tm), gradivo o povojnih sodnih procesih (9,9 tm). Zadnje takšno gradivo smo prevzeli poleti 1994. Vsega gradiva je nekaj čez

Odločba ministra Borisa Kraigherja z dne 18. 3. 1950 o uničenju dela dokumentacije Ministrstva za notranje zadeve LRS
Arhiv Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije

100 tm, je primerno urejeno v vsebinske sklope, delno so označene strani. Gradivo je shranjeno v fasciklih, mapah in ovitkih in je ustrezno za strokovno obdelavo. Večji del gradiva je starega od 40 do 50 let, le nekaj je mlajšega (gre za nekaj operativnih akcij, programe dela, letna poročila in nekatere dokumente v procesnih gradivih).

Zanj velja običajna časovna zapora in opozorilo, ki nam ga je določil ustvarjalec in ga pri delu s strankami absolutno upoštevamo. Večji del gradiva je tudi mikrofilman, tako da ga v obliki filmskih žepkov lahko uporabljamo pri vsakodnevnih opravilih, medtem ko si raziskovalci raje ogledujejo originalno gradivo. Za delo s strankami smo uredili čitalnico, stranke pa imajo tudi možnost reproduciranja dokumentov.

Gradivo, ki smo ga prevzeli, dokončno urejemo, popisujemo, razen tega smo delu gradiva zaradi izrabljenosti morali zamenjati zaščitne mape in ovoje. Z natančnimi popisi gradivo pripravljamo za vnos v računalnik, kar pa terja boljšo opremljenost z računalniško opremo, kot jo premoremo sedaj.

Tako kot vsi drugi arhivi v Sloveniji, smo morali v letih 1992, 1993 in 1994 velik del svoje delovne energije posvetiti iskanju podatkov za različne stranke. Te so v skladu z novostmi zako-

nodaje urejale in urejajo državljanske oz. denacionalizacijske zadeve, vodijo rehabilitacijske postopke oz. poizvedujejo za v in po drugi svetovni vojni izginulimi svojci. Razen tega smo v teh treh letih opravili veliko dela z raziskovalci. Število raziskovalcev: leta 1992 82 oseb, leta 1993 196 oseb, tudi letos bo ta številka preko 100.

ZUSAMMENFASSUNG

ENTWICKLUNG UND WIRKUNG DES ARCHIVS DER ORGANE FÜR INNERE ANGELEGENHEITEN DER REPUBLIK SLOWENIEN

IRENA MRVIČ

Im Beitrag wurde die Entwicklung und Wirkung des Archivdienstes im Ministerium für innere Angelegenheiten bzw. im Republiksekretariat für innere Angelegenheiten Sloweniens im Zeitabschnitt 1945-1994 vorgestellt. Es wurden die Arten des aufbewahrten Archivgutes, die Weise der Bearbeitung dieser Archivgutarten, sowie auch ihre Ordnung beschrieben. Es werden auch die den Umfang des Archivgutes und ihre Benutzung seitens der Forscher in den letzten drei Jahren betreffende Daten mit eingeschlossen.